

מהלכות ודינים השייכים לרפואה בסיסית בשבת - ב'

סוגי החולים, ודיני תחבושות ומשחות, שמנים, טיפות, פתילות, כשבת

דיני תחבושות בשבת

החלפת תחבושת לפצע מוגלתי

מותר להחליף תחבושת בשבת במקום צורך וצער וחשש סכנה, ואם יודע כן מראש יכין התחבושת חתוכה ועם משחה מער"ש, ובשבת רק יניחנה על ידי גוי (ויזהר מקושר, וממרח) (משנ"ב סי' שכח סק"צ)

שימוש בצמר גפן בשבת

מותר להשתמש בצמר גפן לעצירת דם, חיטוי, וטיפול בפציעות וכד', אם יקפיד על כמה דברים חשובים והם:

- שלא לחתוך ממנו בשבת (אור"ח צ"ח ב פל"ו הל' כב). ויש המתירים (חזו"ע שבת ח"ג עמ' שעז, ציץ אליעזר ח"ח סי' טו, שש"כ פל"ה הע' נ) סחיטה.
- איסור עשיית צורת פתילה,
- מותר ליתן צמר גפן באוזניים כאטמים וכד'.

כדורי מציצה לצרבת

מי שסובל מצרבת, אסור לו לקחת כדורי מציצה המיוחדים לכך (שערי הלכה עמ' יג), אבל מותר לו לשתות כוס חלב, ולאכול מלפפון.

החזרת יד למקום בשבת

כאשר יצאה עצם ממקומה בשבת מותר להחזירה למקומה, דפעמים שיכול להגיע לסכנת נפשות. (שו"ע סי' שכח סעי' מז, שש"כ פל"ג הל' יז, קצות השולחן סי' קלח ס"ק יח, ציץ אליעזר ח"ד סי' נא)

חבישת נקע בתחבושת

מי שננקעה ידו, מותר לו ללפף תחבושת אלסטית סביב הנקע בשבת, ואם מלווה בכאב חזק מותר אף במריחת שמן, וכן בהנחת קומפרסים [במטלית נקיה, ויזהר מסחיטה]. (שש"כ פל"ה סעי' לה, חזו"ע שבת ח"ג עמ' שפג)

תפרים בפנים לנערה

נערה שנפצעה בפניה ויש לה חתך עמוק שיש בו סכנה, יש להתיר לרופא להוסיף תפרים על מה שמוכרח כהרגלו בחול [כגון 8 תפרים במקום מה שחייב דהיינו 5 תפרים] בכדי שלא תישאר צלקת בפניה ותתבייש בזה כל חייה, והמקל בזה יש לו על מה לסמוך. (חזו"ע שבת ח"ג עמ' רעג, הליכ"ע ח"ד עמ' קנז)

חולה שאין בו סכנה

חולה שאין בו סכנה, כגון: חש בראשו או חש בעינו, חולה משותק, מיגרנה, מחלות וויראליות, וכד' [לא נפל מחמתן למשכב, ולא נחלה כל גופן].

תרופות ורפואה לחולה שאין בו סכנה

חולה שאין בו סכנה, מותר לו לאכול ולשתות התרופות הנצרכות לו בלא שינוי, וי"א שיקח בשינוי.

מחלים

היה חולה, וכעת מתחזק והולך כבריא, אסור לו לטול תרופות לחזק בריאותו, משום גזירת שחיקת סממנים.

קטן

קטן דינו כחולה שאין בו סכנה, וקטן זה גילו: י"א עד גיל שלוש עשרה (אור לציון ח"ב פל"ו ה"ד), וי"א עד גיל תשע (חזו"ע שבת ח"ג עמ' שסא).

יולדת ומפלת

יולדת ומפלת [אחר מ' יום], כל ג' ימים הרי הם בחזקת סכנה, ואחר ג' ימים אם אמרה צריכה אני מחללין עליה את השבת, לאחר ז' ימים דינם כחולה שאין בו סכנה, ולאחר ל' ימים [אם אין סיבוך וכד'] דינם ככל אדם. (חזו"ע שבת ח"ג עמ' שלז)

זקן

זקן בריא רק שחלוש מעט מחמת זקנותו, הרי הוא ככל אדם, ובחלוש מאוד נראה מהאחרונים שדינו כחולה שאין בו סכנה.

הרמת טלפון לאמבולנס בשבת

מי שמטלפן בשבת לאמבולנס לצורך חולה שיש בו סכנה מלכתחילה טוב להרים השפופרת בשינוי או בשניים (חזו"ע שבת ח"ג עמ' רמט, שו"ת אבני ישפה סי' פט), ויש מי שאומר שינהג כדרכו בחול. (אור לציון ח"ב פל"ו ה"ד).

ובגמר השיחה יכול לנתק [כשאינו מתנתק לבד, בכדי לא לתפוס לרופא את הקו - כיום כבר כמעט שאינו מצוי דין זה - חזו"ע שם]

הלך לקרא לגוי - לבא עמו ברכבו

מי שהלך למרחק לקרא לרופא גוי, מותר לו להתלוות לנסיעתו להראות לו את הדרך, למעט בסכנת החולה. (חזו"ע שבת ח"ג עמ' רמט)

המותר והאסור לסוגי החולים השונים

חולה שיש בו סכנה

- חום גבוה ללא סיבה. (מעל 39° - אור"ח צ')
- חום כלשהו, כתוצאה מחולי ידוע.
- חום לתינוק.
- דלקת פרקים, ודלקת ריאות קשה.
- מכה של חלל (באברים הפנימיים)
- כאב עם חשש, מהאברים הפנימיים.
- מכה על גב היד והרגל, (חשש לפגיעה בווריד הדם)
- שטף דם כשחושש שמסוכן.
- שבר פתוח בעצמות, גולגולת, שדרה.
- חתך עמוק בסכין ושאר ברזל.
- חתך ע"י דבר מזהם (חשש הרעלה).
- פצע מזהם, דלקת בבלוטות התריס.
- חשש להרעלת דם. (דם נסרך מפצע)
- נתפח העור או נצטר הדם ע"י חבטה.
- שלפוחית (פרונקל) גדול, ובשפתיים אף קטן.
- קוץ או רסיס תחת הציפורן.
- מכת חום או שמש חזקה, וע"פ רופא.
- עקיצת צרעה או דבורה. (ורגיש לזה)
- נשיכת כלב שוטה, נחש, עקרב, סוס חמור.
- שריטת חתול, עם חשש הרעלה.
- הרעלה. (שתיית נפט, רעל, צמח ארסי, כדורי נפטלין, כדורי שינה בכמות גדולה, תרופות חזקות, רעל עכברים, בליעת מחט זכוכית וכל דבר חד)
- איבוד הכרה, הלם, נפל עליו משא כבד.
- כשרופא אומר שיש סכנה, או החולה.
- כאב עיניים (ודמעות יורדות מכאב, דקירות בעיניים, ריר, דם, דלקת, ירידה חדה בראיה, ואף רק בעין אחת)
- כאב חזק או נפוחות בחניכיים.
- כאב חזק מאוד בשיניים.
- מחלת הנפילה (אפילפסיה - נכפה)
- כאבים חזקים וממושכים באוזן.
- יולדת בשעת הלידה. (ומשנים במה שאפשר)
- המתלונן שאינו חש בטוב, וחושש לסכנה.
- סכנת אבר, (בדורנו - שחוששים בו לסכנה כללית).
- שבר יד או רגל - מחלוקת הפוסקים.

דיני חולה שיש בו סכנה

חולה שיש בו סכנה (דהיינו אחד מכל הנזכרים לעיל) מחללים עליו את השבת, על ידי ישראל, וללא שינוי, לכל צרכיו [ולא רק מה שנצרך למניעת סכנתו], [כשיש שהות יעשה ע"י גוי או בשינוי, אבל אם יש אפילו חשש סכנה עושה כהרגלו, ללא חששות שונות], והמתמהמה או שואל הרי זה שופך דמים. (שו"ע א"ח סי' שכח ס"ג, ואחרונים)

חילל שבת עבור חושב"ס בטעות

מי שחילל שבת לצורך חולה שיש בו סכנה, והתברר לו שטעה [כגון שכבר הקדימו אחר, או שהתברר שלא היה מסוכן, וכד'] אינו צריך כפרה, ואדרבה יש לו שכר על רצונו וזריזותו. (חזו"ע שבת ח"ג עמ' רלא - ובעמ' רפג)

לִאסוּקֵי שְׁמַעְתָּתָא - דִּינֵי מְרִיחַת מִשְׁחָה וּשְׁמָנִים, וְהַתִּינָה טִיפּוֹת וּפְתִילוֹת בַּשַּׁבָּת

דיני משחה שמנים ויוד וכד'

מריחת משחה בשבת לחולה שאין בו סכנה
אסור למרוח משחה בשבת כלל [מלבד חולה שיש בו סכנה] משום איסור ממרח [חז"ל אסרו כל החלקת משחה או קרם, משום איסור ממרח - דהיינו להחליק עור בהמה מן השערות שלה, שהיא מלאכה שהיתה במשכן], ובמקום צער מותר על ידי גוי.

הנחת משחה על תחבושת והנחתה על פצע הממרח משחה על רטיה בשבת ליתנה על המכה חייב מהתורה משום ממחק [חזו"ע שבת ח"ג עמ' תג]

חבישת פצע ללא משחה
מותר לחבוש פצע ללא משחה בשבת, שבעצם החבישה אין בה ריפוי אלא מניעת צער וחשש זיהום, ומותר לקרוע העטיפה (ועדיף שלא במקום האותיות) (שש"כ פל"ה סכ"א, מנחת אהבה ח"א פכ"א הע' 275) ויזהר שלא לחתוך את קצה התחבושת בכדי לקשור.

טיפטוף טיפות יוד על פצע בשבת
מותר לטפטף טיפות יוד או נוזל חיסוי על פצע בשבת. (שש"כ פל"ה סי"ב, חזו"ע ח"ג עמ' תג, ח"ה עמ' כב, מנחת אהבה ח"א פכ"א), ויש אוסרים (שו"ת אורל"צ ח"ב פל"ז ס"ז)

מריחת שמן
גם בימינו שאין דרך הבריאים לסוך שמן לגופם, מותר למרוח שמן לתענוג [ולא לרפואה, כגון: יובש וכד'] (שו"ע או"ח סי' רכו סעי' א-ב, שולחן שלמה סי' שכז סק"ד), וכן מותר לסוך קטן בשמן תינוקות וכד' כשהוא נוזלי. (שש"כ פי"ד סל"ב ובה' פח, הליכ"ע ח"ד עמ' ר)

- סיכום שימוש במשחה לחולה שאין בו סכנה**
- עדיפות למשחה נוזלית.
 - עדיפות שגוי ימרח משחה עבה.
 - כשאין גוי
 - יניח מעט משחה וימרח עד שתספג כולה.
 - כשא"א בהנ"ל - יניח נקודות נקודות.
 - הכנת תחבושת עם משחה מער"ש.

כוויות בשבת

כוויה על אזור קטן - ולא נפל למשכב
מי שיש לו כוויה בגופו בשטח קטן, ולא נפל למשכב [דהיינו שמחמת צער וכאב הכוויה נמשך למיטה, ואינו מתפקד] אסור לו למרוח משחה לכוויה מחמת איסור שחיקת סממנים. (ע"פ השש"כ פל"ה סל"ח, פל"ב סי"א)

כוויה שנפל מחמתה למשכב
מי שיש בגופו כוויה בחוזק כל כך עד שנפל למשכב, הרי הוא כחולה שיש בו סכנה ומותר לו להניח משחה על הכוויה ללא מריחה או שימרח ע"י גוי. (שש"כ שם)

כוויה על שטח גדול - חשש זיהום
ואם היתה הכוויה על שטח גדול או שנמצאת במקומות רגישים [כגון בפנים או בכף היד ובפרקים, וכן אצל תינוקות או זקנים, או כוויה מחמת חומר כימי], ויש בה חשש זיהום, או פיקוח נפש, מותר לעשות בשבילו אף מלאכות דאורייתא כחולה שיש בו סכנה. (שש"כ פל"ה סל"ח, פל"ב סי"א)

סוגי שמנים ומשחות שונות

מריחת משחה לתינוק בטיטול
אין למרוח משחה לתינוק או לחולה בשבת, ובמקום שיש צער לתינוק או לחולה, יתן את המשחה במקום הצריך בלי מריחה. (אור לציון ח"ב פל"ו ה"ו)

מריחת קרם ידיים
אסור למרח קרם ידיים [כשהוא עב] משום איסור ממרח, ומי שסובל מיובש קשה וסדקים המצערם אותו, יש מי שמקיל להניח מעט קרם ולשפשף עד שישפג הכל בידיו. (חזו"ע שבת ח"ג עמ' שפד)

ווזלין או שפתון בשפתיים
הסובל מיובש בשפתיים שהם יבשות או סדוקות, אסור למרוח אותם בשפתון ובכל חומר אחר, ואף בדברים שאין בהם דין ממרח כגון שמן משום גזירת שחיקת סממנים.

מריחת חומר דוחה יתושים
מותר למרוח חומר נוזלי לגמרי על גופו להרחיק ממנו יתושים, אבל אסור למרוח משחה נגד יתושים. (אור ההלכה ט"ל מלאכות עמ' שע)

משחת עיניים
החש בעיניו לא ימרח משחה, ולא יניח שקית תה. (סי' שכח סעי' כ, חוט שני ח"ד עמ' קנ)

משחות שונות לפטריות
אסור למרוח משחה על פטרת בשבת, ובשעת צורך, יניח נקודות נקודות אף בין האצבעות, מבלי למרוח.

פצעים בפה - הרפס, אפטות
אסור למרוח משחה בפיו על פצעים שבפה, וכן אסור לגרגר מי מלח (חוט שני ח"ד עמ' רט), אבל מותר ליתן מי פה למיניהם המסייעים מאוד.

משחת שיניים
אין להשתמש במשחת שיניים בשבת, אבל מותר לצחצח שיניים במברשת או נוזל לצחצח שיניים, [ובלבד שאין רגיל לצאת לו דם מהחניכיים בשעת הצחצוח, וגם לא שוטף המברשת אחר השימוש]. (שו"ת אור לציון חלק ב פרק לה ס"ו), ויש מתירים ואינם חוששים לממרח (שו"ת יבי"א ח"ד סי' כח, הליכ"ע ח"ד עמ' ר)

משחות שונות במקום צער וצורך
מי שסובל סבל רב, וצריך למרוח משחה, יכול לסמוך על הדעות המקלות למרוח המשחה באופן שתיספג כולה בעור [אבל משחות קשות לבנות וכד' שאינם נספגות, אינם בכלל ההיתר], ומ"מ יכול להניח או להשים נקודות ללא מריחה. (ע"פ חזו"ע שבת ח"ג עמ' שפד, ועוד)

- פנסטיל - משחה לעקיצות.
- משחה לפיסורה וטחורים.
- משחת וולטריין.
- טיג'ל - משחה להרגעת יציאת יציאת היניים.

טיפות שונות

טיפות עניים - יובש
החש בעיניו או הסובל מיובש, לא יזלף טיפות עיניים לרפואה (שו"ע סי' שכח סעי' כ). אבל הקם בבוקר ועיניו דבוקות מחמת ליחה יתירה היוצאת מן העין, רשאי לשטוף במי תה או שאר רוק טפל וכדומה כדי שיוכל לפתוח העין כהוגן, כיון שאינו מתכוין לרפואה אלא להמיס הליחה, (פס"ת או"ח סי' שכח אות כב)

טיפות אף
מי שיש לו גודש באף אסור לו לטפטף טיפות אף, אבל אם יש בזה משום כבוד הבריות מותר, וכן כשחלה כל גופו - [וכן מותר להריח בצל או טבק או משחת ויקס להקלת הצינון, וכן שאיפת משאף]. (שש"כ פל"ד סעי' י, חוט שני ח"ד עמ' קנ, שו"ת באר משה ח"א סי' לג, חזו"ע שבת ח"ג עמ' שעט)

טיפות אוזניים - דלקת
החש באוזנו לא יזלף טיפות אוזניים או שמן זית חם עם שום כתוש לרפואה. (שערי הלכה עמ' יב). אם אם הכאב מלווה בחום, או שיש לו דלקת מותר ברפואה - כגון טיפות וכד'

טיפות ויטמין C, ו-D, ו- ברזל
מותר בשבת לטפטף לפיו טיפות ויטמינים לקטן וגדול, שאין בזה משום רפואה, אלא מאכל בריאים לחזק בריאותם. (כדון כדורי ויטמינים, אורל"צ ח"ב פל"ו ה"י)

פתילות - נרות

נרות לעצירת נרות
אסור לשים פתילה בפי הטבעת כדרך שנוהגין לעשות למי שהוא עצור אא"כ ישים אותה בשיניו (שו"ע או"ח סי' שכח סמ"ט), אבל בזמננו שאין מכניסים ומוציאים הפתילה לגירוי המקום, אלא מכניסים פתילה והיא נימוחה שם ומשחררת, לאדם בריא אסור, אך למי שנחלה כל גופו או קטן או חולה או זקן ויולדת ומפלת מותר. ויש אומרים שיכניס בשיניו (כגון מצידו הרחב, או ביד שמאל) ובזהירות שלא יתלוש שיער. (פס"ת או"ח סי' שכח סעי' עד)

נרות מניעה
אין איסור להכניס פתילה לצורך מניעה [באופנים המותרים ע"פ שאלת רב] ואין בזה משום שחיקת סממנים, דחשיב מאכל בריאים. (ויש המחמירים להכניס בשיניו)

נרות אקמול לתינוק
קטן הסובל מחום, מותר להניח לו נר אקמול לשיכוך כאבים והורדת חום בשבת.

הודפס לע"נ: ר' מרדכי בן שרה, ונסרת גילה בת רחל ע"ה